

In 1984 verscheen het eerste deel van *Les lieux de mémoire*, een project van een groep Franse historici onder leiding van Pierre Nora, dat ten doel had allerlei gedenkplaatsen, personen en verschijnselen van nationale omvang te omschrijven en voor het nageslacht vast te leggen. In navolging van dit zich almaar uitdijende project (inmiddels is het afgerond met een zevende deel), nam Niek van Sas in samenspraak met oud-adjunct-hoofdredacteur van *NRC Handelsblad* Peter van Dijk, het initiatief dit concept op Nederland toe te passen en bovendien aan een breder Nederlands publiek te presenteren. Tussen 16 januari 1993 en 26 februari 1994 verscheen een reeks wetenschappelijk gefundeerde artikelen in het Zaterdags Bijvoegsel van *NRC Handelsblad* en deze werd vervolgens bewerkt en gebundeld in dit boek.

Net als de zeer gevarieerde thema's die door Pierre Nora en de zijnen werden gekozen, hebben ook de hoofdstukken in het Nederlandse werk de meest uiteenlopende *lieux de mémoire* als onderwerp. Uitgangspunten zijn, net als in de Franse versie (en ze zouden ook gelden voor elk ander land) landschap (ook in dichtvorm of in de schilderkunst) en nationale helden en heldinnen (met monumenten en gedenkdagen). Van daaruit ligt een heel scala van mogelijkheden en onderwerpkeuzes open. De dertien hoofdstukken hadden dus ook heel ergens anders over kunnen gaan. Tegenover de *Marseillaise* staat een reeks vaderlandse dichters met gedichten over het Hollandse landschap (Willem van den Berg, 21-31), tegenover de Franse oorlogsmonumenten het nationaal monument op de Dam (J.C.H. Blom, 137-150). Naast deze onderwerpen zijn er ook de typisch Nederlandse zeventiende-eeuwse binnenhuisschilderkunst (Frans Grijzenhout, 32-41), Slot Loevesteyn (N. C. F. van Sas, 70-80), heldin Kenau (Marijke Meijer Drees, 42-56), de Haarlemse boekdrukker Coster (Nop Maas, 81-90), het Amsterdamse monument Naatje (Henri Beunders, 91-105), de Lombok-expeditie van 1894-1895 (C. Fasseur, 118-126), het protestantse conflict in het hoofdstuk over de Synode van Dordrecht (Peter van Rooden, 57-69), de katholieke strijd om de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum (Wim Vroom, 106-117) en het nationale voetbalfenomeen Johan Cruyff (Bastiaan Bommeljé, 151-158).

In sommige van deze onderwerpen komt het verzuilde karakter van de Nederlandse samenleving naar voren. Dit wil volgens Van Sas nog niet zeggen, dat er, zoals sommigen beweren, van een nationaal eenheidsgevoel geen sprake kon zijn (16). De verschillende, allemaal even onderhoudende, interessante en prima geschreven artikelen, roepen onwillekeurig toch de vraag op in hoeverre er steeds sprake is van een (nationale) *Heu de memoire*. Overigens wordt die vraag door sommigen nadrukkelijk gesteld: 'Waarom zijn de gebeurtenissen op die plaats in Den Briel alleen voor de katholieken een *lieu de mémoire*, en een non-event voor alle andere Nederlanders?' (Vroom, 107). Henk te Velde merkt hierover in zijn hoofdstuk 'Oranje, koninnedag en het verloren verleden' (127-136) op: 'de strijd over de interpretatie van de nationale traditie betekende dus niet dat er gebrek was aan nationaal besef' (130). Met betrekking tot het Franse concept beaamt Van Sas zelf 'dat zoiets als een nationaal geheugen nauwelijks te definiëren is, laat staan limitatief te omschrijven' (11).

Het definiëren van het begrip nationalisme is inderdaad een glibberig pad, waarover inmiddels hele boekenplanken zijn volgeschreven en het laatste woord nog altijd niet is gezegd. Dit boek vormt in deze lange rij, niet in de laatste plaats om de luchtige toonzetting, een verfrissende afwisseling hetgeen vraagt om minstens een tweede deel.

Lianne Damen

J. Buisman, *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, I, tot 1300*, A. F. V. van Engelen, ed. (Franeker Van Wijnen, 1995, 656 blz., f69,50, ISBN 90 5194 075 0 (deel I), 90 5194 136 6 (gehele werk)).

Dit boek is als eerste in een reeks van vier de vrucht van een project dat als levenswerk voor de

auteur geldt: het verzamelen van gegevens over weer en klimaat uit historische bronnen. Gesubsidieerd door de Europese Unie en onder auspiciën van het KNMI werd het ingepast in een breed klimaat-onderzoek van de laatst genoemde organisatie.

Het eerste deel behandelt de periode van 764 tot 1300. Later zullen nog drie delen volgen: deel II gaat tot 1550, deel III tot 1800 en deel IV tot 1995. Als doelgroepen voor deze publicaties denkt de auteur in het algemeen aan iedereen die zich interesseert voor weer en klimaat, maar in het bijzonder ook aan klimatologen, historici, archeologen, fenologen (onderzoekers van klimaatsinvloeden op gewassen), seismologen, astronomen en weeramateurs.

In de inleiding wordt door de auteur verantwoording afgelegd van de wijze waarop gegevens zijn verzameld en hoe deze kunnen worden geanalyseerd, geïnterpreteerd en geclassificeerd. Deze inleiding is tevens een kleine handreiking aan de weeramateur of amateur-historicus die soortgelijk onderzoek wil doen. Ze is dan ook heel levendig geschreven en behandelt het weer en klimaat in historische bronnen in al hun facetten. Ook geeft ze een introductie in de eerste beginselen van de geschiedbeoefening. Voor de professionele historicus is het geheel goed te gebruiken voor het opfrissen van het geheugen.

Op deze inleiding volgen beschrijvingen van de weersgesteldheid, chronologisch gerangschikt: jaar na jaar wordt gedetailleerd en waar mogelijk van seizoen tot seizoen de weersgesteldheid behandeld. Daarbij staan de Lage Landen met hun naaste omgeving (zuidelijke Noordzee, Groot-Britannië, Noord-Frankrijk, Rijngebied, Westfalen, Noordwest-Duitsland) centraal. Soms kijkt de auteur verder over de grenzen; het weer houdt nu eenmaal niet op bij Oldenzaal en Poperinge. Daarom worden soms bijzondere weersituaties in midden-Europa of zelfs Noord-Italië beschreven.

De auteur heeft deze beschrijvingen willen plaatsen in hun historisch kader, waardoor volgens hem een combinatie zou ontstaan van een wetenschappelijke aanpak en een leesbaar verhaal. Hoewel de gedeelten waarin een historisch kader aan de weersbeschrijvingen wordt toegevoegd zeer geslaagd te noemen zijn, kan dit van de beschrijvingen zelf niet gezegd worden. Ze zijn meereen opsomming van de gevonden gegevens en vormen zo een obstakel voor de leesbaarheid van het verhaal. Nu kan de lezer, zoals de auteur zelf ook aanraadt, het beste gewoon door het boek bladeren en hier en daar zo'n 60 à 70 jaar aan beschrijvingen en historisch kader lezen. Zo krijgt hij een algemeen begrip van de invloed van weer en klimaat op de mensen uit die tijd met hun talrijke overstromingen, misoogsten, etc. Het boek van A tot Z doorlezen is een te grote en dorre opgave.

Ieder deel zal uiteindelijk worden geïntegreerd door bijlagen, conclusies, statistische verwerkingen, een overzicht van de voornaamste bronnen en een register van aardrijkskundige namen. Hiermee lijkt het eerste deel, ook door de weinig precieze gegevens over het weer en klimaat in de vroege en volle Middeleeuwen, meer geschreven uit hobbyïsme dan uit wetenschap. Andere delen zullen waarschijnlijk een ander beeld geven. Zij zullen meer kunnen zeggen over het veranderende klimaat in Europa. De inleiding van het eerste deel wijst al op het (versterkte) broeikaseffect in onze dagen. De enige conclusie uit dit deel is het bestaan van een middeleeuws klimaat-optimum — het klimaat was wanner dan normaal — met pieken in het laatste kwart van de twaalfde en het tweede kwart van de dertiende eeuw.

Tenslotte bestaat er, zoals de auteur zelf ook aangeeft, de noodzaak voor verder onderzoek. Meer amateur-historici en weer-amateurs zullen zijn voorbeeld moeten volgen. Alleen uit hobbyïsme begint men immers aan zo'n klus als het verzamelen van gegevens over weer en klimaat uit historische bronnen. De taak van professionele historici is dan het integreren van deze gegevens in hun beschrijving van de geschiedenis van deze periode. Zo kan gekeken worden naar de invloed van weer en klimaat op sociaal-economische ontwikkelingen, krijgsverrichtingen en het dagelijks leven. Daarmee zal het grote minpunt van dit eerste deel onder-

vangen kunnen worden: de gebrekkige integratie van het historisch verhaal in de beschrijvingen van de weersgesteldheid.

Mare van Kuik

P. L. Nève, *Schets van een geschiedenis van het notarisambt in het huidige België tot aan de Franse wetgeving* (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt instituut XXXIV; Nijmegen: Gerard Noodt instituut, 1995, v + 153 blz., f25,-, ISBN 90 71478 38 6).

De auteur, van wiens hand al diverse historische studies over aspecten van het notariaat zijn verschenen, heeft een bijdrage geleverd aan een boek over de notariële professie in Europa geredigeerd door prof. Amelotti, uit te geven door de Consiglio Nazionale del Notariato. De Nederlandstalige versie van zijn bijdrage is nu reeds in boekvorm verschenen. Een vergelijkbare weg volgde A. Fl. Gehlen met diens bijdrage over de Noordelijke Nederlanden aan het Italiaanse boek, waarvan een Franse versie is verschenen in *Atlas du notariat. Le notariat dans le monde. Huit siècles de notariat latin* (Ars Notariatus XLII; Deventer, 1989) 127-142. (Van de hand van deze auteur is in dezelfde reeks als nr. LVIII verschenen *De beoefening van de notariaatsgeschiedenis der Lage Landen. Een beknopte historiografische verkenning* (Amsterdam-Deventer, 1992).

De notaris is, zoals bekend, als openbaar functionaris ontstaan in de kerkelijke administratie; hij wordt sinds de late dertiende eeuw aangetroffen in de Nederlanden. De notariële akte is echter voorafgegaan door andere schriftelijke bewijsmiddelen voor rechtshandelingen in bijzijn van getuigen verricht, in de vorm van authentieke akten opgemaakt en veelal door wereldlijke of kerkelijke gezagsdragers bezegeld (om nakoming van contractuele verplichtingen gemakkelijker te kunnen bewijzen en afdwingen).

Voordat het notariaat vaste voet kreeg in de rechtspraktijk hadden stedelijke schepengerechten al de gewoonte aangenomen bezegelde schepenbrieven aan contracterende partijen af te geven. Het notariaat heeft dus zijn wortels in een wereldlijk instituut, ontstaan in Lombardije, namelijk in het fenomeen van de *judex delegatus*. In de kerkelijke sfeer—na de kerkrechtelijke hervormingen uit het midden van de twaalfde eeuw—ontleende de notaris, zoals Nève het uitdrukt: 'een belangrijke positie aan het canoniekrechtelijk beginsel volgens hetwelk in de kerkelijke rechtbanken bewijskracht werd toegekend aan wereldlijke oorkonden, die volgens wereldlijk recht bewijskracht bezaten' (15). Dat gold dus ook voor (wereldlijke) notariële akten, die zich sindsdien ook binnen de kerk gaan verspreiden.

Nève heeft zijn *Schets* chronologisch-geografisch-thematisch geordend. De Middeleeuwen (11-45) worden aan de hand van institutionele ontwikkeling en thematische aspecten behandeld (opleiding, competentie, aard en vorm der akten, bewijskracht en dergelijke). In het hoofdstuk over de Nieuwe Tijd (46-143) worden die aspecten eveneens besproken, maar nu per regio (Artesië, Brabant enzovoort). Het is een zakelijk en overzichtelijk relaas waaraan helaas een literatuurlijst en een index ontbreken.

A. H. Huussen jr.

H. E. Henkes, *Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen, 1300-1800. Glass without gloss. Utility glass from five centuries excavated in the Low Countries 1300-1800* (Rotterdam Papers IX; Rotterdam: Coördinatie commissie van advies inzake archeologisch onderzoek binnen het resort Rotterdam, 1994, ix + 404 blz., f129,50, ISBN 90 802118 1 8).

Doel van dit kloek uitgegeven en fraai verzorgde boekwerk is om 'een leidraad' te bieden